

A hazugság diadala

Aki némileg érdeklődik a politika iránt, ismerheti Fleck Zoltán véleményét a másfél évtizede regnáló magyarországi rezsimről. A jog-szociológus írásaiban és nyilatkozataiban egyértelművé teszi, hogy a rendszert autokratának tekinti, vezérét romlottnak, és ez nem pusztán politikai vélemény, hanem megalapozott, jogi érveléssel is alátámasztott szakmai álláspont. (Lásd e lap előző számában vitriolos írását az ún. átláthatósági törvény tervezetéről – *Feljegyzések az örültek háza tájáról.*)

Új könyvét részben megjelent írásából dolgozta egységes kötetbe. (Olyannyira új munkának tekintti, hogy az eredeti írások publikálásának pontos helyét sem érezte szükségesnek megadni.) A kiindulás Samuel van Hoogstraten *Az igazság diadala* című, 17. századi festménye. (Sajnos a közölt gyenge, szürke reprodukció alig vehető ki valami, de az érdeklődő természetesen a neten könnyen megtalálja az élvezhető változatot, Fleck leírása pedig világossá teszi, hogy számára mit mond a műalkotás.) A képen a domináló, szépséges Iustitia mellett, alárendelt pozícióban egy menekülő alak látható, aki kilép a keretből. Ő a legyőzött hazugság szimbóluma, a néző felé forduló arcán riadtság tükröződik, fenekén, nyilvánvalóan a képmutatás jelzésére, egy kifejezéstelen álarc néz az istennőre. Kettejük között a háttérben egy palota látható.

Fleck értelmezése szerint az emberi építmény azt jeleníti meg, hogy az igazság társadalmi tapasztalat, nem a természet teremtménye. Az igazság építménye már állt, amikor az igazságosság eszméje megjelent, és megfutamította a hazugságot. A könyv azokról és részben azoknak szól – mondja a szerző –, akik a palotában munkálkodnak, de bizonytalanok abban, hogy a két alak közül melyiket szolgálják. Nemcsak azoknak szánja a kötetet, akik szeretnék érteni a körülöttünk lévő valóságot, hanem azoknak is, akik tanácstalanok, „meddig mehetnek el a rezsimmel szemben, milyen kompromisszumok vállalhatók, mikor kell megszólalni.”

Látszólag ellentmond a kötet szövegének a festmény sugallta optimizmus, Iustitia diadala, hiszen Fleck éppen arról beszél, hogy a jog az autokráciában nem a hatalom korlátja, hanem eszköze – egyebek között ennek is következménye, hogy a hivatalos helyről felmutatott szemérmetlen hazudozás és képmutatás nem menekül, hanem uralja a rendszert. A festmény azonban nem a létező világ, illetve az azzal foglalkozó mű tartalmának metaforája, hanem Fleck magabiztosságának, demokratikus, jogállami, alkotmányos elkötelezettségének, értékrendje megvalósíthatóságába vetett hitének megjelenítője. A szerző távol áll attól, hogy felhőtlen derűlátással képviselje nézetrendszerét, az

egyelőre elbukott igazság esélyeit. Helyzetértékelését jól jelzi, amikor az *Előszó*ban azt írja: „A demokratikus lelkület, civil bátorság, szolidaritás, morális tartás és kiállás hiánya olyan rétegekben rakódott rá az Orbán-rezsim által kirabolt társadalom mentalitására, hogy óriási messzeségbe távolodott egy erős, demokratikus közösség reménye.” Hangsúlyozza, hogy mindezt arra az értelmiségi közegre, a jogászokra, egyetemi emberekre tartja érvényesnek, akiknek különös felelősségük lenne a demokrácia, a jogállam védelmében, de nem kérdéses, hogy szélesebb körre, a társadalom számottevő hányadára is érvényes a láttelelet. Ugyancsak jelzi a szerző realizmusát, hogy hangsúlyosan beszél arról: az alkotmányos normák, a demokrácia érvényesülése, felülkerekedése nem történelmi szükségszerűség, hanem jelentős részben aktív emberi tevékenység következménye.

Fleck axiómának tekinthető kiinduló tétele így hangzik: „Csalók vették át az állam feletti uralmat és ez végzetesnek bizonyult a botladozó, gyenge jogállam és demokrácia számára.” A mű központi témája a jogállam melletti kiállás és érvelés, amely természetesen összekapcsolódik a mai lerombolt állapot vizsgálatával. Nem az Orbán-rendszer leírását, átlátható jogi barkácsolását, trükkjeit kívánja az olvasók elé tárni – mondhatjuk: hiszen a „király meztelen”, mármint jogászként, intellektuálisan nem túl érdekes az, hogy érdemi kontroll hiányában, a szükséges parlamenti többség birtokában szinte korlát nélkül törvények, sőt az Alkotmány (Alaptörvény) által bármit szente-

síteni lehet. De – ahogy Fleck írja – munkája nem is a 2010-ben kezdődő intézményi rombolás leltára, csak kisebb részben érinti a családokat, a hazug intézményeket. Jellemzőbbnek találja a magatartások, társadalmi áramlatok és mechanizmusok rendszeralkotó jellegét, mindennek erkölcsi vizsgálatát. A morális kérdések között így nem foglalkozik érdemben a másutt sokszor előtérbe kerülő, közkeletűen korrupciónak nevezett, valójában a közpénzek többnyire hivatalos döntésekkel, formálisan szabályos eljárásokkal biztosított elterelésével, Orbán és társai gazdagodásával, az ennek sokszor primitív és szemérmetlen „viselésével”. Egyik fő célja, hogy erkölcsi alapon megértse és kritizálja azokat, akik – nevezzük így – nem elkötelezett hívei az autokratikus berendezkedésnek, mégis, a normáit képviselve hozzájárultak a rendszer megteremtéséhez, és biztosítják fennmaradását. Mert – mondja – az autonómiák, szabadságok és demokratikus elvek semmibevétele természetesen befolyásolja azok magatartását is, akiknek nem pusztán érdekük lenne, de morális kötelezettségük is ezen értékek védelme. Ők, az említett jogászok és egyetemi emberek, a szerző által legjobban ismert közeg, akik a fentebb említett Hoogstraten-mű palotájának mai változatában tevékenykednek. De ezen túlmenően azért is rájuk irányul elsősorban Fleck figyelme, mert: „Az igazságot a politika világán kívülről szemlélve válik nyilvánvalóvá, hogy a hatalmi erőszak és manipuláció megsemmisíti az igazságot [...]”. Az „igazság őrzőinek” intézményeit az állam tartja fenn, mert közha-

talmi feladatokat látnak el, fizetett ellensúlyt jelentenének azzal, hogy kritikus szemléletükkel segítik a hatalomgyakorlás korlátozását. Az alkotmányos állam bukása ezen ellensúlyok bukása is, ami – mondja Fleck – nem pusztán intézmények kiüresedését jelenti, tehát közjogi kérdés, hanem attól, hogy ezt „az ellensúly szerepét betölteni hivatottak árulása idézte elő”, emberek felelőssége is.

A mű a téma morális megközelítésének megértéséhez szükségesnek látott fogalmi keretek bemutatásával indul, egyebek között azzal a szándékkal, hogy váljék egyértelművé: az autokrácia fizikai erőszak nélkül is elnyomás. A következő fejezet az Orbán-rendszer leírása, a civil társadalom, a jogtudat (hiánya), az intézményes hazugságok, illetve mindezek következményei szemszögéből. A harmadik rész a rendszer hatalmi mechanizmusainak helyet adó intézményekben tevékenykedő értelmiségi, jogász magatartásokat kívánja bemutatni. Ezt követi, Fleck kifejezésével, „a politika fogságában lévő” intézmények, az egyetemek, a tudomány vizsgálata. Végül a válságból kivezető utakról esik szó, ám nem cselekvési receptet értve a kiúton, hanem ha tetszik, morális iránymutatást, a fungáló rendszer leváltásának feltételeit bemutatva.

A könyv tudatosan kialakított keretein kívül marad számos, a jogállamiság szempontjából egyébként fontos jogi, jogszociológiai téma. Itt van mindjárt az állam feletti uralom átvétele. A náciizmus hatalomra jutása óta megválaszolatlan alapkérdés, hogy a jogállam hogyan akadályozhatja meg a demok-

ratikus lehetőségeket kihasználó diktatórikus, autokratikus szándékok uralomra kerülését. Feltehető a kérdés, hogy mi motiválta, motiválja azokat, akik formálissá teszik a demokratikus intézményeket, leépítik a jogállamot. Van valami társadalmi idea, közjóléti törekvés, amiben valóban hisznek a személyes anyagi gyarapodás és a hatalom megszerzésének és megtartásának szükségességén kívül? Előfordul, hogy valami „jó”-ra törekvés vezet vétkekhez, bűnökhöz, és persze olykor ilyesmi sem hozható fel mentségül. Kérdés, mi a válasz arra a helyzetre, ha a jogállam, az alkotmányos berendezkedés kerül konfliktusba a demokráciával, mert a társadalom, a választók többsége más szempontokat tart fontosabbnak, mint a jogállamiság megőrzését.

Az *Előszó* dátumából kitűnően a szerző 2024 decemberében zárta le kéziratát. Bár remélhetően az eddigiekből kitetszik, hogy Fleck szempontjai nem a napi politikai történésekhez kötődnek, mégis befolyásolja az olvasót, a mű mondanivalójához való viszonyát mindaz, ami a mögöttünk álló fél évben történt. Amikor most júliusban, zárt ülésen az ELTE szenátusának negyven tagja közül mindössze négy szavazott nemmel arra, hogy az agyoncincált egykori akadémiai kutatóintézetek közül négyet, mintegy ezerkétszáz embert, a közvetlen érintettek tiltakozása ellenére, tisztázatlan feltételekkel augusztustól az egyetemhez csatoljanak, mintha a könyvhöz készült volna illusztráció: elvben független státuszú emberek alkalmazkodása a rendszerhez. Más jellegű eset, hogy Fleck

álláspontja szerint, amit e sorok írója is osztott egészen a legutóbbi időkgig, az autokratikus rendszer választások útján nem váltható le. A könyvben nincs kifejtve, de nyilvánvaló: a vezetők egy választási vereséggel nemcsak a hatalmukat, de a szabadságukat, illetve a vagyonukat is veszélyeztetve láthatják, ugyanakkor számtalan eszköz áll rendelkezésükre a választási vereség elkerülésére. A pillanatnyi helyzet szerint viszont esélyes egy jövő áprilisi ellenzéki választási győzelem, a hatalomnak pedig egyre szélsőségesebb eszközökre lenne szüksége, hogy ezt megakadályozza. Viszont, és ezt érinti a könyv, az autokratikus rendszer nem dől össze egy választási vereséggel, kulcspozícióba helyezett emberei jog által biztosított „bebetonozásával” nehezhíthető, akadályozható a rendszer leépítése.

Bár Trumpot a kézirat lezárásakor már megválasztották, de hivatali tevékenységét később kezdte meg. Szemben a korábbi állapotokkal, amikor a magyarországi autokrácia devianciának számított, mára Trump révén a Nyugat politika kultúrájának legitim részévé vált a nyílt zsarolás, emberek nyilvános megalázása, az alkotmányos rend elleni bűnök eliminálása, az erőszakos területi hódításnál az elkövető és az áldozat közötti különbség mellékessé tétele, szuverén államokkal szemben területi igények bejelentése, a politikai

döntések show-műsorrá butítása stb., valamint, mindezekén túl, az Európában szélsőjobboldalinak minősülő pártok nyílt verbális amerikai támogatása. Vagyis, pro forma, a laikus láthatja úgy a világot, hogy szalonképességben nincs különbség a szabályokra épülő, a hatalmat ellensúlyokkal korlátozó, a szolidaritást, egyenjogúságot, a hátrányos helyzetűek segítségét, a sokszínűséget vállaló, a befogadást mérlegelő liberális demokrácia és a mindezekkel szemben álló, önmagát szuverenitáspártinak mondó, valójában autokratikus törekvések között.

Bár a pillanatnyi magyar trendek az autoriter rezsim bukását jelezhetik, az azért egyértelmű: a Fidesztől elfordulás, leváltásának esetleges többségi támogatása nem a jogállamiság, alkotmányos demokrácia normáinak felszámolása miatt történik, hanem a gazdasági gondok, az összeomló szolgáltatások és az ezzel egyidejű, provokációnak is beillő hatalmi lopások hatására. Ez nem azt jelenti, hogy a társadalom többsége, ha úgy adódik, ellenezné a jogállam helyreállítását, pusztán azt, hogy amikor változást remél, ez a szempont csak a kisebbséget mobilizálja.

Fleck Zoltán: Csalók és csalódások. Morális dilemmák az új magyar autokráciában. Budapest, 2025, Gondolat Kiadó. 318 oldal, 5950 forint.